МИХАЙЛО
ГРУШЕВСЬКИЙ

ІСТОРІЯ
УКРАЇНИ-РУСИ

XI

ПОКАЖЧИК ІМЕН

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 2000

ББК 63,3 (2Ук)
Г91

Серія заснована 1989 р.

Затверджено до друку Вченою радою
Інституту української археографії
та джерелознавства ім. М. С. Грушевського
Національної академії наук України

Укладачі: *М. М. Капраль, Я. О. Федорук*

Відповідальний редактор *Я. Р. Дашкевич*

Грушевський М. С.

Г91 Історія України-Руси: В 11т., 12 кн. / Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наук, думка, 1991. – (Пам'ятки іст. думки України).

Т. 11. Покажчик імен / Укладачі М. М. Капраль, Я. О. Федорук. – 2000. – 520 с. – ISBN 966-00-0600-4

Покажчик освітлює всі особові імена, що згадані в десятитомній "Історії України-Руси" Михайла Грушевського.

До імен, які згадуються частіше ніж 15-20 разів, додано короткі вказівки про події чи про інших осіб, у зв'язку з якими вони згадуються.

Для істориків, археологів, етнографів, філологів, усіх, хто цікавиться минулим України.

ББК 63,3 (2Ук)

ISBN 966-00-0600-4

ПЕРЕДМОВА

Потреба у покажчику осіб до "Історії України-Руси" М. Грушевського вже давно визріла в науці. Перші спроби впорядкувати переліки імен зробив сам автор, але М. Грушевський подавав у покажчиках лише важливіші (на його думку) згадки про осіб. Винятки становлять томи IX (спільний покажчик до обох частин уклали К. О. Лазаревський і С. В. Шамрай) і X (покажчик уклала донька історика К. М. Грушевська). До нью-йоркського фототипічного видання 1950-х рр. додано зведений покажчик – іменний і предметний – для всіх десяти томів[1]. Його упорядник І. М. Крилов у своїх поясненнях підкреслював неповноту покажчика, його недосконалість і вибірковість. Уже в наш час добрі зведені покажчики — іменний, географічних та етнічних назв – з'являються в англомовному перекладі "Історії України-Руси" (вийшов поки що т. 1)[2].

Пропонований довідковий том можна використовувати при роботі з прижиттєвим виданням М. Грушевського та з фототипічними виданнями, здійсненими в США і в Україні.

Методика роботи над покажчиком у сучасних умовах початково не дуже відрізнялася від тої, яка була за життя М. Грушевського: підставу становили картотеки до кожного окремого тому. Усі карточки (їх було більше 10 тисяч) повторно звірялися з текстом "Історії України-Руси". Після цього картотеку було набрано на комп'ютері. Набір двічі виправлявся та ще раз звірявся з томами М. Грушевського. Кожна звірка і вичитка давали можливість усунути різні недогляди. Однак ми свідомі того, що деяких похибок не вдалося помітити. Так чи інакше цей покажчик заповнює помічені прогалини і виправляє багато неточностей давніших покажчиків.

---

1 [*Крилов І. М.*] Загальний покажчик імен та речей // *Грушевський М.* Історія України-Руси. – Нью-Йорк, 1958. – Т. X. – С. 377–503.

2 [*Hornjatkevyč A., Plokhy S, Stech M.*] Index // *Hrushevsky M.* History of Ukraine-Rus'. – Edmonton; Toronto, 1997. – Vol. 1. – P. 565–602.

Принагідно зауважимо, що М. Грушевський писав "Історію України Руси" протягом багатьох років, міняючи методику подачі матеріалу, спосіб написання імен та прізвищ, зокрема з огляду зміни в правописі. Зрештою, при написанні імен він виходив як від джерел, так і від літератури. Передача одних і тих самих імен при цьому різнилася між собою.

До пропонованого покажчика заносились не тільки особи, імена та прізвища чи прізвиська яких названі автором. Багато осіб М. Грушевський згадував лише за титулами - королі, царі, хани, султани, гетьмани, каштеляни, воєводи і т. ін. У таких випадках титули, по можливості, ідентифікували з особами. Крім того, окремо вносили ся до алфавітного ряду імена родичів, наприклад батьків, братів тої чи іншої особи, якщо їх згадано у тексті. У покажчику вказівки на том і книгу подаються напівжирними римськими та арабськими цифрами у дужках (наприклад, IV, IX-1), на сторінки й номери посторінкових приміток на тій чи іншій сторінці - арабськими цифрами та виносними цифрами (наприклад, 430, 431[1]).

Велику складність спричинило визначення належності князів Рюриковичів до певної гілки династії, ідентифікація батька кожного куязя. Сам М. Грушевський стикався з такими труднощами, укладаючи генеалогічні таблиці. При всіх можливих помилках необхідність такої ідентифікації князів у покажчику очевидна. Недостатньо було б, наприклад, написати "Ізяслав Мстиславич", бо Мстиславичем міг бути Ізяслав, син Мстислава Володимировича (середина XII ст.), або ж син Мстислава Романовича (перша половина XIII ст.). Особливо складно було означити генеалогію князів у тих випадках, коли автор аналізує суспільні або культурні явища історії княжого періоду відірвано від хронології подій. У деяких випадках це було неможливо зробити без додаткових пошуків. Наприклад, коли М. Грушевський пише про Яро слава Луцького, то незрозуміло, чи йдеться про Ярослава, сина Ізяслава Мстиславича (помер бл. 1180 р.), чи про його онука, також луцького князя, Ярослава, сина Інгвара Ярославича (помер бл. 1240 р.). Не в усіх випадках вдалося ідентифікувати цих князів або при ідентифікації уникнути помилок.

Неабиякі труднощі виникли під час опрацювання наукового апарату М. Грушевського. Сто років тому не було стандартних вимог до підрядкових приміток, тому автор подавав бібліографію за власною звичкою, часто непослідовно. Довелося зіткнутися з такими перепона ми, подолати які було дуже складно. Насамперед це стосується розрізнення вчених з однаковими прізвищами, яких М. Грушевський цитує без ініціалів: Міллери, Погодіни, Іванови, Добрянські, Смірнови та ін. Крім цього, М. Грушевський довільно подавав в українській транслітерації прізвища чужоземних вчених. У подібних випадках дуже важко вловити різницю між такими дослідниками, як Hahnel P. і Hanel J., Bekker P. і Becker P., Hirt H. і Hirth F. і т. ін.

Багато проблем виникало при уніфікації написання прізвища однієї й тієї ж особи при різноманітному його написанні. Наприклад, вчений Voigt J. в одному томі згадується як Voigt, в іншому – Войґт, а ще в іншому – Фойгт. При цьому було неясно, чи Фоґт – це вже інший автор чи звичайна друкарська помилка, яких багато у тексті (насправді, дослідник Vogt E.). Це стосується й подвійних прізвищ, які М. Грушевський часом подає неповністю, наприклад: Павло М. і Павло-Сильванський Н., Plater S. і Broel-Plater W. і т. д.

Прізвища європейських істориків іноді важко відрізнити навіть від географічних назв. Наприклад, після назви деяких збірників джерел М. Грушевський подає: "ed. Boor" або "ed. Bonn"· Тільки внаслідок додаткової бібліографічної перевірки можна було встановити, що йдеться у першому випадку про вченого-видавця C. de Boora, а в іншому – про боннське видання джерел.

Безсистемними у десятитомнику є також скорочення самого М. Грушевського. Типова ситуація з дослідником G. Fejer. Прочитавши т. II до с. 582, знаходимо там нотатку автора про збірник документів G. Fejér: "При цитатах сей кодекс означаю буквою F." Це скорочення можна розпізнати лише за аналогіями, які трапляються у томі багато разів: "Fejér VIII. 2, 252" і " F. VIII. 3, 355". Тому треба було ще раз перечитувати примітки до τ. II, аби підібрати пропущені "F." – згадки про G. Fejér.

По кілька разів доводилося перечитувати не лише примітки до певного тому, а й основний текст самих томів. Головним чином тоді, коли велися пошуки осіб, які згадувались у тексті, але їхні імена не зазначались. Наприклад: жінка того чи іншого діяча, його посвоячення з іншими родинами, сини, доньки, брати, сестри, діти та ін. Між першою і другою вичиткою тих самих томів проходило кілька років, протягом яких мінялися погляди упорядників (часом навіть внаслідок гарячих суперечок) на концепцію подачі імен у покажчику.

Ми згадуємо про всі ці труднощі, аби пояснити можливі помилки і неточності, які виявлять користувачі. Необхідно підкреслити, що покажчик такого типу й такого обсягу створюється в українській історичній науці вперше.

Для кращої орієнтації читачів у покажчику щодо осіб, які згадуються у десятитомнику частіше ніж 15–20 разів, подаються вказівки не лише на сторінки, а й на події чи лро інших осіб, у зв'язку із якими вони згадуються. Основним принципом такої тематичної прив'язки, однак, був посторінковий виклад – себто теми пристосовувалися до сторінок, а не навпаки. Це робилося з там, щоб не порушувати наростаючої послідовності сторінок для самостійної праці дослідника-користувача з покажчиком. Тому тема, занесена у покажчик, стосується тільки тієї сторінки, коло якої вона записана у дужках.

Воднораз зауважимо, що тематична розбивка завжди несе відтінки умовності й суб'єктивності. Адже виділялися ті події, які вважалися нейтральними або ключовими на думку упорядників. Крім того, збереження принципу послідовності нумерації сторінок має недолік: одна й та сама тема може траплятися у різних місцях книжки, і це не завжди можна було фіксувати. Наприклад, у т. I є згадки про київського князя Святослава Ігоревича (Хороброго). Опис його зовнішності позначено на с. 307, натомість, відомість про це є й на с. 475, де у нашому покажчику основна тема – "Війна з Візантією". Таких прикладів можна навести безліч, і якби ми дотримувалися подібного підходу, то порушився б зростаючий посторінковий виклад покажчика. Як наслідок, упорядники нав'язували б користувачам "свої" теми, яких визначити повною мірою при такому обсязі роботи практично неможливо.

До речі, сам автор подавав власний посторінковий тематичний покажчик у трьох видах: перед викладом розділів (не в усіх, правда, томах), у колонтитулах і у розширеному змістові наприкінці книги. Отож відсилаємо читача також до цієї розбивки М. Грушевського, котра бралася нами за основу.

У покажчику багато імен супроводить система відсилок. Тут подані різночитання між латиною і кирилицею, українським та російським написанням особи, подекуди вказується на недогляди автора і друкарські огріхи. Також є відсилки, пов'язані не з конкретними особами, а з особливостями української мови та її правописом: Федір – Федор, Филип – Філіп, Яцко – Яцько, Дмитрій – Димитрій і т. п. Правопис прізвищ вчених уніфіковувався за 4-им виданням "Українського правопису"[3].

Покажчик має три алфавітні ряди: кирилицею (український шрифт), латиною та грецькими літерами. Технічні труднощі спричинили те, що довелося відмовитися від діактичних знаків, специфічних для грецького письма. Це, однак, не ускладнює користування покажчиком. При внесенні арабських та інших східних особових імен упорядники відійшли від поширеної практики виносити перед іменами слова типу "абу ", "ал-", "ібн-", групуючи багаточленні антропоніми таким чином, щоб виносити на перше місце основне ім'я (наприклад, Фадлан ібн-, а не Ібн-Фадлан).

У поясненнях до іменних назв збережено термінологію, яку вживав М. Грушевський. Це стосується також етнічних визначень.

Покажчик укладено у Львівському відділенні Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського Національної академії наук України. Про початок праці над покажчиками було оголошено в 1991 р.[4] Крім покажчика імен передбачаються ще інші два: геог-

---

[3] Український правопис. – Київ, 1993.

[4] Від редакційної колегії // *Грушевський М.* Історія України-Руси. – Київ, 1991. – Т. I. – С. VI.

рафічних і етнічних назв та зведена бібліографія для всіх томів "Історії України-Руси". Складання цих покажчиків завершується.

Імена з усіх томів виписав Я. О. Федорук. Тематичну розбивку до томів VIII-3 і IX-2 зробив О. П. Піддубняк, до інших – М. М. Капраль, котрий провів також бібліографічний пошук для уточнення даних наукового апарату "Історії України-Руси".

Ярослав Дашкевич,
Мирон Капраль, Ярослав Федорук

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

бібл.	бібліотека
біблійн.	біблійний (біблійна)
вч.	вчений (вчена)
грец.	грецька (грецький)
див.	дивись
ірон.	іронічно
ймов.	ймовірно
кн.	князь
міф.	міфологія
можл.	можливо
пізн.	пізніше
помилк.	помилково
р.	рік
рим.	римська (римський)
рр.	роки
с.	село
св.	святий (свята)
скіф.	скіфська (скіфський)
слов'ян.	слов'янська (слов'янський)
ст.	століття
т. зв.	так званий

А

Б

В

Г

Ґ

Д

Е

Є

Ж

З

И, І, Ї

Й

К

Л

М

Н

О

П

Р

С

Т

У

Ф

Х

Ц

Ч

Ш

Щ

Ю

Я

A

B

C, Č

D

E

F

G

H

I

J

K

L, Ł

M

N

O

P

R, Ř

S, Š, Ś

T

U, V

W

X, Y, Z, Ż, Ž

ЗМІСТ